

Yeşil Teknik

Cenk Durmuşkaya
cdkaha@hotmail.com

Binlerce Yıllık Malzeme: Deri

Deri, çağlar boyunca kullanılan, en eski doğal malzemelerden biridir. Koyun derisi, keçi derisi ve sığır derisi olmasaydı bugün ne giyecek ayakkabımız ne de bizi soğuktan koruyacak deri ceketler olurdu. Ama derinin kullanım alanları yalnızca bunlarla sınırlı değil.

Arkeolojik verilere göre insanlar avcılığa başladığı günden beri deriyi çeşitli şekillerde kullanıyor. Bu nedenle en eski mesleklerden birisi dericilik olarak kabul ediliyor. Deri hayvanların, özellikle sıcak kanlı olanların, bedenini saran yumuşak ve esnek bir yapıdır. Bu

katmanda genel olarak üç tabaka bulunur. En üstte ince ve koruyucu özelliği olan epidermis tabakası vardır. Bu tabaka canlılığını yitirdiğinde pul pul dökülerek yerini yeni gelen tabakaya bırakır. Epidermiste kıllar ve yağ bezleri olur. Bunun altında corium adı verilen asıl tabaka vardır. Bu tabakada da kıl keseciklerinin kökleri, yağ bezleri, kan damarları ve sinirler bulunur. Coriumda deriyi oluşturan hücreler birbirine liflerle bağlı olarak bulunur. Buradaki liflerin çeşidi hayvanın türüne göre değişir. Bu nedenle de her hayvanın derisi farklıdır.

Bu tabakanın altındaysa yağlardan oluşan gevşek bir doku bulunur.

Derinin işlenmesine tabaklama adı verilir. Tabaklanacak deriler önce mekanik bir şekilde etlerinden ayrılır. Daha sonra çeşitli kimyasal işlemlerle epidermis temizlenir. Ardından da hem derinin çürümmesini önlemek hem de esnekliği sağlayabilmek için yağlama ve benzeri işlemler yapılır.

Deri işlemeciliğinin ilk kez hangi dönemde ve nerede yapıldığı tam olarak bilinmiyor. Atalarımızın taş devrinden beri deriyi çeşitli şekillerde kullandığını biliyoruz. Ancak derinin işlenip kullanılmaya başlanması hayvanların evcilleştirildiği dönem olarak bilinen Neolitik'e rastlıyor. Bu dönemde avlanan hayvanların derileri önce tuzlanarak bozulması engelleniyordu. Bir süre güneşte kurutulduktan sonra da kullanılmaya başlanıyordu. Bu dönemde iyi işlenemeyen deriler genellikle sert ve dayanıklı oluyordu.

Günümüzdekine benzer deri işlemeciliğinin ilk kez Mezopotamya'da geliştiğini görüyoruz. Bu topraklarda yaşamış Sümerler, Asurlar, Akadlar ve Babilliler derileri günümüzdeki yöntemlere benzer şekilde işleyerek kullanıyorlardı. Örneğin, o dönemlerde Babil'in kırmızı keçi derisi çok ünlüydü ve bu deri, çeşitli dini törenlerde kullanılıyordu.

Antik çağda evcilleştirilen ya da avlanan birçok hayvanın derisi işlenerek kullanılıyordu. Sığır, keçi, koyun başta olmak üzere, köpek, eşek, domuz, deve, tavşan, dağ keçisi, geyik, kurt, su yılanı, yaban kedisi, vaşak, sırtlan, fil, kaplan ve köpekbalığı gibi hayvanların derileri de değerlendiriliyordu. Bunlardan elde edilen deriler temizlenmek için önce tuzlu suda tutuluyor ve sonra da gölgede kurutuluyordu. Temizlenen deriler, içlerine gübre eklenen su dolu kaplarda bekletiliyor ve böylece kılırlarının dökülmesi sağlanıyordu. Hayvan postları da un, üzüm suyu, şarap, bira, süt ve tuz ile işleniyordu.

Tüyleri arındırılmış deriler çeşitli mineral ve bitkilerle işlendikten sonra kullanılacak duruma getiriliyordu. Deri işlemeciliğinde kullanılan en önemli malzeme şaptı. Çünkü şap hem tabaklama da hem de derilerin boyanmasında sabitleştirici işlevi görüyordu. Bu işlem için şap önce yumurta sarısı ve unla karıştırılıyor, sonra da derilere sürülüyordu. İşlemin sonucunda da suya dayanıklı bir deri elde ediliyordu. O dönemde bilinen en önemli şap rezervi, adını şaptan alan Şebinkarahisar'daydı. Bu nedenle Şebinkarahisar'ın Anadolu deri iş-

Meşe palamudu

lemeciliğinde önemli bir yeri vardır. Şapın tek olumsuz etkisi deriyi sertleştirmesiydi. Bu nedenle de bir süre sonra derilerin tabaklanması için şapın yanında çeşitli demir tuzları ve bitkilerden elde edilen tanen kullanılmaya başlandı. Böylece hem suya dayanıklı hem de yumuşak deriler elde ediliyordu.

Tanen çok önemliydi. Çünkü bu derinin niteliğini yükseltiyordu. Tanen elde etmek için en çok kullanılan bitki de meşe ağacıydı. Eldeki verilere göre meşe palamutları, kabukları ve üzerinde oluşan mazılar MÖ 2350'li yıllarda Harran'da kullanılıyordu. O yıllarda tabaklanacak deriler, keçi postundan tulumlarda meşe kabuklarıyla birlikte bekletiliyordu. Ardından sopayla dövülen deriler tabaklanmış oluyordu. Bir başka yöntemde de meşe mazıları suda kaynatılarak özel bir sıvı hazırlanıyor ve deriler bu sıvının içinde bekletiliyordu. O yıllarda tanen için kullanılan bir başka bitki de nar ağacıydı.

Meşe mazısı

Nar ağacının kabukları da tabaklamada benzer şekilde kullanılıyordu. Ayrıca bu kabuklar deriyi sarıyla kırmızı arasında bir renge veriyordu. Bir başka bitki de sumaktı. Sumakla tabaklama da iki şekilde yapılıyordu. Birincisinde deriler torba şeklinde dikiliyor ve içleri sumakla doldurulup üzerlerine ağır taşlar konuyordu. İkincisinde toz haline getirilen sumak yaprakları, çiçekleri sulandırılarak deriyi sürülüyordu. Böylece deri hem tabaklanmış hem de sarı renge boyanmış oluyordu.

Tabaklanmış derilerin su geçirmesini önlemek ve onları daha dayanıklı kılmak içinde genellikle yağlar kullanılırdı. Bunun için de tereyağı, balık yağı, kemik iliği, beyin, süt ya da yumurta sarısı kullanılırdı. Bu tür kıvamlı maddelerle işlenen derilerin gözenekleri tıkanır ve su geçirmez olurdu. Bu su geçirmeyen derilerde özellikle kap yapımında, sandal yapımında ve ayakkabı yapımında kullanılırdı.

Sumak

Deri günümüzde en çok ayakkabı ve giyecek yapımında kullanılıyor. Ancak binlerce yıl öncesinde, bugün kumaş ve plastiğin kullanıldığı hemen her yer de kullanılıyordu. Örneğin, deri sandaletleri MÖ 3000'li yıllarda yalnızca krallar ve askerler giyebiliyordu. O yıllarda dokumacılık tam gelişmediği için giyecekler deriden üretilirdi. Daha sonra kumaş üretimine geçilmesiyle birlikte deri de sağlamlığı nedeniyle asker giysilerinde ve zırhlarda kullanılmaya başlandı. Derinin yaygın olarak kullanıldığı alanlardan biri de mobilyacılıktı. Ağaçtan yapılan iskeletler derilerle kaplanarak koltuklara, divanlara ve yataklara dönüştürülürdü. Bunun dışında kapıların yapımında özellikle sert olan öküz derileri kullanılırdı. Derinin bir başka kullanım alanı da kap yapımıydı. Yiyecek ya da sıvı saklamak için kullanılan kaplar deriden yapılırdı. Deri kapların en önemli özelliği toprak kaplar gibi kırılma eğilimi olmayışlarıydı. Ayrıca savaş araçlarının da büyük bir bölümü deriden yapılırdı. Örneğin kalkanlar, zırhlar, miğferler, kılıç ve bıçak kınları, sapanlar ve mancınıklar hep deriden yapılırdı. Ulaşımında da deri çok önemliydi. At arabalarında, atların koşum takımlarında, eyerlerde, boyunduruklarda hep deri kullanılırdı. Bunun dışında denizcilikte kullanılan yelkenlerin bir bölümü ve küçük sandallar da deriden yapılırdı.

Deri temel gereksinimlerin dışında toplumsal alanda da kullanılıyordu. Örneğin, davul, tef, darbuka gibi birçok vurmali çalgı deriden yapılırdı. Bunun için deriler ağaçtan yapılmış kasnaklara gerilir ve kenarlarından çivilenirdi. Derinin yazı malzemesi olarak yani kâğıt yerine kullanılması çok önemliydi. Bunun için özellikle derisi ince olan geyik, ceylan gibi hayvanların derisi kullanılırdı. Deri papirüslere göre çok daha dayanıklıydı. Çeşitli eşyaların yapımından artan deri parçaları da atılmaz, kaynatılarak zamk elde edilirdi. Bu zamkı da marangozlar kullanırdı.